

Waardestelling

Straalverbindingstoren

(foto: Lenie Bolle, bron Nieuw Land Erfgoedcentrum)

ERFGOEDCOMISSIE LELYSTAD

Rapport 2

INHOUDSOPGAVE

Basisgegevens	3
Inleiding	4
Historie	5
Waardestelling	7
Selectiecriteria Stedenbouw	7
Selectiecriteria Bouwkunst	8
Conclusie	10
Bijlage	12

*“De polder ziet er op pakweg 145 meter hoogte uit als een rechtafgesneden lappendeken, gelardeerd met bomen, huizen, zand en wegen. Het geeft een verheven gevoel in één blik het platte hart van Nederland te kunnen overzien, staande op Nêerlands hoogste bouwwerk in de polder”
(Lelystadsblad, 10 mei 1979).*

1. BASISGEGEVENS

Naam:	Straalverbindingstoren
Adres:	Houtribhoogte, Lelystad.
Bescherming:	Nee
Waarde object:	Straalverbindingstoren / landmark
Oorspronkelijke en huidige functie:	Straalverbindingstoren
Bouwjaar:	1976
Architect:	Rijksgebouwendienst
Bouwstijl:	-
Omschrijving:	<p>De straalverbindingstoren heeft een vierkante plattegrond van 9,3 x 9,3 meter en is 137,6 meter hoog. Het geheel is in beton uitgevoerd.</p> <p>Op de hoogte van 98, 105, 113, 120 en 125 meter bevinden zich ronde bordessen met een diameter van 19,8 meter. De 23^e verdieping (op 120 meter hoogte) heeft een gevelombouw van glas.</p> <p>Op de betontoren is een stalen toren geplaatst die zelf al 42 meter hoog is. Daar bovenop bevindt zich nog een mast. De totale hoogte van de straalverbindingstoren bedraagt dan 176,7 meter. Hij behoort daarmee tot de tien hoogste torens in Nederland.</p> <p>De plattegrond van de toren is opgezet met een ruimte voor de lift, de trappen, een kabelschacht en een vloerveld van 8,1 x 5,85 meter, op een repeterende hoogte van 4,80 meter. De wanden zijn van 0,60 meter dik beton.</p>
Datum:	1 mei 2014
Opsteller:	Erfgoedcommissie Lelystad

2. INLEIDING

De waardestelling van de straalverbindingstoren is opgesteld door de Erfgoedcommissie Lelystad op verzoek van de gemeente Lelystad. Dit is de derde waardestelling die door de Erfgoedcommissie is uitgebracht.

Eerdere waardestellingen zijn uitgebracht voor de Scholen Gemeenschap Lelystad (SGL) en het voormalige viskwekerijcomplex.

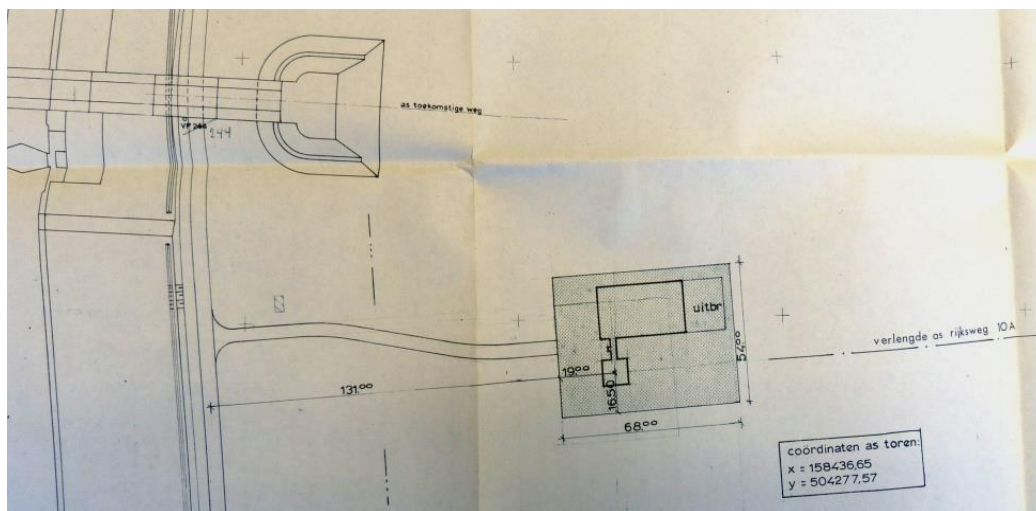
Voor de Waterwijzer is een voorlopige waardestelling opgesteld.

De commissie houdt zich verder bezig met het inventariseren van erfgoed in de gemeente Lelystad. De gegevens over dit erfgoed worden in dossiers vastgelegd en beheerd.

In het eerste deel van dit document wordt de historie van de straalverbindingstoren beschreven. Daarbij is gebruik gemaakt van het archief van het openbaar lichaam 'Zuidelijke IJsselmeerpolders' voor het gebied van de toekomstige gemeente Lelystad (1942) 1955-1979 (1985) en van het krantenarchief. Beide archieven worden beheerd door het Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad. In het tweede deel volgt de waardestelling aan de hand van waarderingscriteria zoals opgesteld en gehanteerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Deze criteria zijn opgenomen in de Bijlage I van dit rapport.

3. HISTORIE

De straalverbindingstoren (met de aan de voet van de toren gelegen telefooncentrale) is gerealiseerd toen er nog geen sprake was van een gemeente Lelystad. De Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, die verantwoordelijk was voor de inrichting en ontwikkeling van de polders in de voormalige Zuiderzee, situeerde de door de PTT te bouwen toren op de Houtribhoogte, i.e. de plek waar land- en waterwegen elkaar kruisen. Deze plek had ook de voorkeur vanwege het ontbreken van bebouwing in het straalpad in de richting Zwolle. Dit pad viel namelijk samen met de reservering van het tracé voor de Rijksweg 10A, de snelweg die Oost- en West-Nederland via de geplande Markerwaard met elkaar zou verbinden. Met het oog op een mogelijke watersnoodramp vond de PTT de Houtribhoogte ook een goede plek, aangezien deze plek zich ruim twee meter boven NAP bevindt.

De situering van de straalverbindingstoren van de PTT op het tracé van Rijksweg 10A. Linksboven de Houtribsluizen met daarover heen de geprojecteerde weg van Lelystad naar Enkhuizen. In de feitelijke situatie bevindt de toren (het kleinere blokje) zich niet aan zuidkant, maar aan de noordkant van de telefooncentrale (bron: Nieuw Land Erfgoedcentrum, Archief van het openbaar lichaam 'Zuidelijke IJsselmeerpolders'. 1955-1979 (1985), doosnr. 1069).

Op 1 december 1975 werd met de bouw begonnen en in 1976 kwam de toren gereed. De straalverbindingstoren werd in mei 1979 voor de telecommunicatie in gebruik genomen. De toren ondersteunt het telefoon- en telexverkeer tussen het noorden en westen van Nederland. Er lopen vanuit de toren Lelystad vier straalverbindingen voor het telefoonverkeer: Lelystad-Hilversum, Lelystad-Tjerkgaast, Lelystad-Wormer en Lelystad-Zwollerkerspel. In april 1980 werd het televisieontvangststation op de toren in gebruik genomen, waardoor de ontvangst van vooral de buitenlandse zenders belangrijk werd verbeterd. Door de technologische ontwikkelingen op het gebied van de telecommunicatie – de toepassing van glasvezel – is de toren nog maar beperkt in gebruik en zal mogelijk in de zeer nabije toekomst haar functie geheel verliezen.

Uitzicht vanaf de straalverbindingstoren van de PTT op de Houtribhoogte te Lelystad, 30 juni 1976. Centraal op de foto de Driekap, het expositiegebouw van de RIJP. De Driekap brandde in 1987 af. Nu staat er het gebouw van Nieuw Land Erfgoedcentrum (foto: J.U. Potuyt, bron: Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad, Collectie RIJP).

De straalverbindingstoren van de PTT in aanbouw op de Houtribhoogte te Lelystad, 4 juni 1976 (foto: J.U. Potuyt, bron: Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad, Collectie RIJP).

4. WAARDESTELLING

Selectiecriteria Stedenbouw

Cultuurhistorische waarden

De straalverbindingstoren heeft een beperkte cultuurhistorische waarde. De toren was vooral belangrijk op het vlak van de communicatie. Hij was een belangrijke schakel in de radio-, telefoon- en televisieverbindingen tussen de verschillende gebiedsdelen van Nederland: de toren bracht in Nederland oost en west, noord en zuid dicht bij elkaar.

Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarden

De situering van de straalverbindingstoren is van belang voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en stedenbouw van Flevoland, omdat hij toren in het midden van Flevoland staat. Verder is de toren specifiek voor Lelystad van belang, omdat hij op een kruising van land- en waterwegen staat, namelijk de autoweg van Zwolle naar Enkhuizen en de vaarverbinding tussen Amsterdam en Lemmer. Overigens staat de verbindingstoren precies op de niet uitgevoerde centrale as zoals Van Eesteren die voor ogen stond in zijn plan voor Lelystad.

De straalverbindingstoren heeft ook een speciale relatie tot de regionale ontwikkelingsgeschiedenis. Door zijn centrale positie in de provincie Flevoland laat de toren zien dat plannen niet altijd worden uitgevoerd zoals ze zijn bedacht. Door het niet doorgaan van de Markerwaard staat de toren aan de rand en niet in het midden van Lelystad. In deze zin refereert de straalverbindingstoren aan de oorspronkelijke inrichting van de openbare ruimte in en rond Lelystad. Tegenwoordig benadrukt de toren de samenhang tussen land en water, als de grens tussen het wel en het niet ingepolderde deel van de voormalige Zuiderzee.

Situationele waarden

Het gebied van de straalverbindingstoren heeft geen waarde vanwege de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische en/of functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun stedelijke of landschappelijke omgeving. Ook niet vanwege de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (monumenten) en hun groepering in relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of terreingesteldheid.

Gaafheid / herkenbaarheid

Met betrekking tot de gaafheid en/of herkenbaarheid heeft het gebied van de straalverbindingstoren geen waarde. Dit geldt ook ten aanzien van de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing en de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke of landschappelijke omgeving.

Zeldzaamheid

De onmiddellijke omgeving van de straalverbindingstoren heeft vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt een zeldzaamheidswaarde.

Selectiecriteria Bouwkunst

Cultuurhistorische waarden

De straalverbindingstoren als gebouw heeft cultuurhistorische waarde, omdat hij een bijzondere uitdrukking van een maatschappelijke ontwikkeling is. Dankzij deze toren was er sprake van een landelijk dekkend communicatiesysteem.

Ook is de toren een bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling. De straalverbindingstoren is in het middelpunt van Flevoland gesitueerd om heel Flevoland te kunnen bestrijken.

De toren is tevens een bijzondere uitdrukking van een technische ontwikkeling, want toen hij in de tweede helft van de jaren zeventig van de vorige eeuw werd gebouwd, was de hoogte van het object zeker uitdagend en de technische uitvoering daarvan geen sinecure.

Tenslotte is het object vanwege zijn pionierskarakter van belang, want hierdoor voelden de bewoners van het nieuwe land zich met heel Nederland verbonden.

Architectuurhistorische waarden

De straalverbindingstoren heeft geen bijzondere architectuurhistorische waarde.

Ensemblewaarden

Door de bijzondere verschijningsvorm van de toren als verticaal object in contrast met de vlakke stad is een extra dimensie toegevoegd aan de ruimtebeleving: hij draagt bij aan het samenhangend geheel van architectuur en stedenbouw. De straalverbindingstoren staat op een bijzondere plek en is door zijn specifieke verschijningsvorm een belangrijk onderdeel voor de invulling van de openbare ruimte en geeft daaraan sturing.

De toren heeft vanwege zijn situering een bijzondere betekenis voor de ontwikkeling van Lelystad en haar onmiddellijke omgeving. Het object en het gebied er omheen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De toren is dominant en leidend in deze omgeving en benadrukt in die zin de onderlinge

relatie. De toren lijkt onveranderbaar in een steeds veranderende omgeving. Daarbij komt dat de toren in de zichtassen van de stad staat.

Gaafheid / herkenbaarheid

De straalverbindingstoren verkeert in oorspronkelijke staat en is zeer goed onderhouden.

De toren is een duidelijke landmark van Lelystad. Die functie heeft de toren ook voor de nabijgelegen erfgoedinstellingen, Bataviawerf, Nieuw Land Erfgoedcentrum en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, alsmede het outletcenter Batavia Stad.

Zeldzaamheid

De straalverbindingstoren is architectuurhistorisch gezien niet uniek in Nederland.

5. CONCLUSIE

De straalverbindingstoren is onlosmakelijk met Lelystad verbonden; Lelystad zonder deze toren is voor velen ondenkbaar.

De waarde van de straalverbindingstoren ligt op het gebied van stedenbouw, architectuur en beleving.

Het verdient aanbeveling de straalverbindingstoren op te nemen in de toekomstige ontwikkeling van 'Batavia land' (werktitel), het beoogde samenwerkingsproject van Nieuw Land Erfgoedcentrum, Bataviawerf en de afdeling Scheepsarcheologie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

De toren kan hierbij een cruciale rol vervullen als herkenningspunt. Hoogbouw in de nabije omgeving zou daarom ook niet op zijn plaats zijn.

De toren kan tot kunstobject worden getransformeerd in samenhang met andere kunstobjecten in Flevoland, zoals De hurkende man en De Aardzee. Een mooi voorbeeld is de straalverbindingstoren aan de Amsterdamse Zuidas.

De toren kan opengesteld worden voor het publiek als uitzichtpunt om de resultaten van het Zuiderzeeproject te overzien. Het uitzicht reikt tot over de provinciegrenzen van Flevoland.

De toren kan tevens dienen voor sportieve uitdagingen. Te denken valt aan Euromast in Rotterdam als abseil-toren.

Op termijn is een verkenning van de creatieve mogelijkheden van de straalverbindingstoren wenselijk. Dit zou een opgave kunnen zijn voor studenten van bijvoorbeeld het Technasium of de hogeschool Windesheim.

Deze waardestelling is samengesteld door de Erfgoedcommissie Lelystad. De commissie bestaat uit de volgende leden:

- + dhr. A.R. Bakelaar, secretaris, architect (arch@tekta.nl)
- + mevr. A. van Berkum, lid, directeur CASLA (a.vanberkum@casla.nl)
- + mevr. S.R. Douwma, lid, burgerlid/BA cultureel erfgoed (susan@tantetijdloos.nl)
- + dhr. A.F.L. van Holk, voorzitter, archeoloog/coördinator Steunpunt Archeologie en jonge monumenten Flevoland (samf@nieuwlanderfgoed.nl)
- + dhr. H. Pruntel, historicus Nieuw Land (h.pruntel@nieuwlanderfgoed.nl)
- + mevr. M.J.H. Rijs, lid, beleidsmedewerker Het Flevolandschap (r.rijs@flevolandschap.nl)
- + dhr. D. Velthuisen, lid, archeoloog Nieuw Land (d.velthuisen@nieuwlanderfgoed.nl)

BIJLAGE I

DE WAARDERINGSCRITERIA OPGESTELD EN GEHANTEERD DOOR DE RIJKSDIENST VOOR HET CULTUREEL ERFGOED (RCE)

Selectiecriteria Stedenbouw

Cultuurhistorische waarden

- belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of geestelijke ontwikkeling(en).
- belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling(en).
- belang van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) technische, structurele en/of functionele ontwikkeling(en).
- belang van het gebied vanwege innovatieve waarde of het pionierskarakter.

Historisch-ruimtelijke of stedenbouwkundige waarden

- belang van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en/of stedenbouw.
- belang van het gebied vanwege de bijzondere samenhang van functies, schaal, verschijningsvorm van bebouwing, wegen, wateren, groenvoorziening en open ruimten, mede in relatie tot de regionale of lokale ontwikkelingsgeschiedenis.
- belang van het gebied vanwege hoogwaardige ruimtelijke, esthetische en/of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept.
- belang van het gebied vanwege bijzondere verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies.

Situationele waarden

- belang van het gebied vanwege de bijzondere samenhang van historisch-ruimtelijke, structurele, esthetische en/of functionele kwaliteiten van bebouwde en onbebouwde ruimten in relatie tot hun stedelijke of landschappelijke omgeving.
- belang van het gebied vanwege de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (monumenten) en hun groepering in relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of terreingesteldheid.

Gaafheid / herkenbaarheid

- belang van het gebied vanwege de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) historisch-ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel.
- belang van het gebied vanwege de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing.
- belang van het gebied vanwege de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke of landschappelijke omgeving.

Zeldzaamheid

- belang van het gebied vanwege de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt.
- uitzonderlijk belang van het gebied vanwege één of meer van de hiervoor genoemde kwaliteiten.

Selectiecriteria Bouwkunst

Cultuurhistorische waarden

- belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal economische en/of geestelijke ontwikkeling(en).
- belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling.
- belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en).
- belang van het object/complex vanwege innovatieve waarde of pionierskarakter.

Architectuurhistorische waarden

- bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek.
- bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester of architect.
- belang van het object/complex vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp.

- belang van het object vanwege het bijzondere materiaalgebruik en/of de ornamentiek.
- belang van het object/complex vanwege de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen).
- betekenis van het object/complex als essentieel onderdeel van een groter geheel, dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationaal belang is.
- bijzondere betekenis van het object/complex wegens de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad, dorp of wijk.
- bijzondere betekenis van het complex vanwege de wijze van verkaveling, inrichting, voorzieningen.
- bijzondere betekenis van het object/complex voor het aanzien van een streek, stad, dorp of wijk.
- belang van het object/complex vanwege de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing en de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen, wateren en/of bodemgesteldheid.

Gaafheid / herkenbaarheid

- belang van het object/complex vanwege de architectonische gaafheid van ex- en/of interieur.
- belang van het complex vanwege de hoogwaardige architectonische kwaliteit van de samenstellende onderdelen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg en dergelijke).
- belang van het object/complex in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving.

Zeldzaamheid

- belang van het object/complex vanwege architectuurhistorische, bouwtechnische, typologische en functionele zeldzaamheid.

De straalverbindingstoren is vrij uniek in Nederland.

- uitzonderlijk belang van het object/complex vanwege één of meer van de hierboven genoemde kwaliteiten.